

3. Blogiukų stovykla

Pirmajam britų kaliniui ištrūkti už pilies sienų pavyko ne dėl meistriškų gebėjimų, bet dėl to, kad buvo itin mažo ūgio. Gegužės 10 dieną iš miesto buvo atvežta prancūzų karo belaisvių gauja, kuri buvo pasamdyta iš palėpės išnešti senus čiužinius ir sukrauti juos į kieme stovintį sunkvežimį. Po skubotų derybų šie prancūzų darbininkai buvo įtikinti prie savo krovinio prijungti ir leitenantą Piterį Alaną.

Alanas buvo vienas iš Laufeno šešeto, kuris 1940 m. lapkričio mėnesį atvyko į Koldicą kartu su Patu Rydu. Linksmas, retai matomas be kilto, 162 cm ūgio škotas Alanas buvo vienas mažiausių Koldico kalinių, tad ir vienas mobiliusių. Jis buvo įkištas į čiužinį, pripildytą pūvančių šiaudų, užsiūtas, įkeltas į sunkvežimį, o ant viršaus uždėti dar du šiaudiniai čiužiniai. Jo pabėgimo bagažą sudarė penkiasdešimties reichsmarkių banknotas ir pora baltų kojinių bei šortų, dėl kurių jis atrodė šiek tiek panašus į hitlerjugendo narį.

Transporto priemonei dundant pro vartus, dulkėtoje slėptuvėje Alanas kovojo su stipriu noru nusičiaudėti. Čiužiniai kartu su mažuoju škotu buvo ne per švelniausiai iškrauti už kaimo esančiame tvarte. Alanas išlindo iš slėptuvės, nusišluostė veidą ir nuėjo į stotį, stengdamasis atrodyti kaip entuziastingas jaunas naxis, išėjęs pasivaikščioti. Iki vakarinės rikiuotės buvo likusi valanda. Alanas, kuris puikiai kalbėjo vokiškai, nusipirko bilietą į Vieną, kur, jo žiniomis, buvo Amerikos konsulas. „Neturėjau jokių dokumentų ir žemėlapių, bet pamaniau, kad jei nueisiu pas amerikiečius, kurie nedalyvavo kare, galbūt jie sutiks man padėti.“ Tą naktį, kai Alanas atsigulė miegoti Regensburgo stoties tualete, vokiečiai pradėjo plataus masto medžioklę. Svirne jie rado suplėšytą čiužinį ir atvirą langą.

Egersas pripažino pralaimėjimą savo puikia idiomatine anglų kalba: „Paukštelis išskrido.“

Praėjus kelioms dienoms ir negavus jokios žinios apie Alano sugavimą, britų belaisvių patalpas patalpas užplūdo nacionalinio pasididžiavimo banga dėl to, kad jiems pagaliau pavyko išlyginti pabėgimų rezultatą su prancūzais. Alano pabėgimas įvyko žaibiškai, jam nereikėjo jokio pasiruošimo. Tai kiek būtų galima pasiekti tinkamai suplanavus pabėgimą?

Po dviejų savaitių britai vis dar tyliai šventė, kai prie jų prisijungė naujas atvykėlis, kuris vėliau tapo vienu garsiausių Koldico kalinių, jaunas karininkas su kulkos skyle krūtinėje ir sužlugdytų ambicijų piktžaisde širdyje.

Eris Nyvas buvo nuožmus ir konkurencingas ir, kaip dažnai būna, šiek tiek nepasitikintis savimi. Jo ambicijos vėliau atves jį į Didžiosios Britanijos politikos viršūnę ir galiausiai ankstyvą mirtį nuo teroristų bombos. Tuo metu Nyvui buvo dvidešimt penkeri metai, tačiau atrodė kur kas jaunesnis. Tai buvo vaikas skvarbiomis mėlynomis akimis, berniukiška šypsena ir užkrečiančiu juoku. Jis buvo ir kur kas piktesnis, nei atrodė iš pažiūros. Nyvui karas klostėsi ne taip, kaip jis tikėjosi, ir dėl to jis labai pyko. Po Itono ir Oksfordo jis įstojo į kariuomenę, tikėdamasis kariškos garbės ar bent jau didvyriškos ankstyvos mirties, bet vietoj to pateko į ne itin žavų priešlėktuvinės gynybos batalioną, spinduliais nušviečiantį naktinį dangų virš Londono. Kariai tai pavadino „gana kalėdišku“ efektu. Po kelių mėnesių Prancūzijoje mūšio dėl Kalė metu paklydusi kulka (galbūt netgi pačių britų) atšoko nuo grindinio ir pataikė tiesiai jam į krūtinę. „Pajutau, kaip kraujas bėga mano drabužiais ir teka link pilvo.“ Tačiau tą akimirką labiausiai jis jautė didžiulį susierzinimą. Kulka pataikė vos pusantr centimetro nuo širdies. Jis nušliaužė kelis metrus ir apalpo. Maždaug po valandos „didžiulis vyras vokiška uniforma ir Raudonojo Kryžiaus raiščiu švelniai paguldė mane ant neštuvų“. Nyvas buvo paimtas į nelaisvę po to, kai iššovė tik vieną šūvį į žvalgybinį lėktuvą, bet nepataikė.

Po bandymo pabėgti iš Torunės belaisvių stovyklos Lenkijoje jis buvo perkeltas į Koldicą. „Didžiulė kunigaikščių teritorija buvo griežtai saugoma, – rašė jis. – Ant parapetų šmėkščiojo spygliuota viela ir automatai... Pajutau, kaip dantytos sienos tarsi artėja prie manęs ir galiausiai visiškai apsupa.“

Ši belaisvių stovykla labai skyrėsi nuo tų, su kuriomis Nyviui teko susidurti anksčiau. Pirmiausia jį pasitikęs belaisvis vilkėjo oranžinės spalvos megztinį aukšta apykakle, nublukusius rusvai žalios spalvos šortus ir avėjo medines klumpes. „Jaučiausi taip, it mane būtų atvežę į benamių ir beglobių mokyklą, – rašė jis, – kurioje gyvena „ekscentiški ir neįprasti vyrai.“ Jam sėdint ilgoje valgyklos patalpoje prie „Tiudorų puotos“, kurios metu visi valgė juodą duoną

ir srėbė troškinį tiesiai iš skardinių dubenėlių, pokalbiai prie stalo nejučiomis ėmė suktis apie pabėgimą. Jis pajuto, kaip staiga pasitaisė nuotaika. Apimtas „neteisybės jausmo, kuris žaloja dvasią“, ir kurstomas to, ką vadino „isterišku nekantrumu“, Nyvas svyravo tarp audringo įkarščio ir stingdančio niūrumo. Jis jausmingai rašė apie kančią, kuri, jam atrodė, kartais kėsinosi jį užgriūti. „Karo belaisvis pats sau yra gailesčio objektas, – rašė jis. – Jis jaučiasi visų pamirštas, bergždžiai svarsto paėmimo į nelaisvę priežastis, galiausiai nusibosta tiek sau, tiek draugams, be galo, be krašto pasakodamas apie paskutinį susidūrimą su priešu.“ Tačiau čia jis atsidūrė tarp giminingų, tokių pat neramių sielų. Pabėgimo planavimas jam galėjo tapti puikiu vaistu nuo depresijos, kuri slypėjo po jo įniršio kauke, ir jis puikiai tai suvokė.

Nyvas atvyko kaip tik tuo metu, kai buvo atnaujintas valgyklos tunelio kasimas, kuriam itin pasitarnavo naujas ginklas kalinių arsenale – kyšinin-kavimas. Keletas kalėjimo prižiūrėtojų buvo pasirengę iškeisti kiaušinius ir kavą į kalinių turimą šokoladą ir cigaretes, o vienas iš jų pasirodė esąs uolus prekeivis, pasirengęs sudaryti ir kur kas didesnius sandėrius. Kartkartėmis šis sargybinis naktimis būdavo siunčiamas į nedidelę pievelę už valgyklos lango, kur ir turėjo išeiti tunelis. Buvo susitarta: už 700 reichsmarkių po vakarinio skambučio, lygiai 21 val. 50 min., jis dešimčiai minučių nūsūsuks ir nematys to, kas vyksta aplink.

Tai buvo nemaža suma, o Koldice, kur tikri pinigai buvo retas dalykas, tai buvo didelis turtas. Bet jei šios išlaidos reišė, kad vienu bandymu pavyks išvesti iš pilies bent tuziną vyrų, šie pinigai bus gerai išleisti. Tai turėjo būti nuoširdus, komandinis darbas: klastočių meistrų ir siuvėjų komanda ėmėsi darbo, kad pasiūtų civilinius drabužius, pagamintų netikrus leidimus ir žemėlapius dvylikai numatytų pabėgėlių (dešimčiai britų ir dviem gerai vokiškai kalbantiems lenkams). Komandai vadovaus pats pulkininkas Gajus Germanas, tačiau Rydas buvo pagrindinis plano vykdytojas ir finansuotojas, rinkęs grynuosius iš visur, kur tik pavykdavo gauti – atvežtus naujai atvykusių kalinių, paslėptus siuntiniuose iš namų ar gautus mainais. Pusė kyšio bus iš anksto sumokėta pasidavėliui sargybiniui, likusi dalis išmesta per langą jau pabėgus.

Nyvas sutiko pabūti budėtoju ir stebėti kiemą pro viršutinio aukšto langą. Taigi, gegužės 29 d. 21 val. 30 min. jis tupėjo savo poste, stebėdamas papirktą sargybinį, kuris vaikščiojo po veją, skendinčią prožektorių šviesoje. Sargybinis atrodė keistai ramus ir atsipalaidavęs, pagalvojo Nyvas, „visiškai abejingas tos

tylios nakties įtampai“. To nebuvo galima pasakyti apie bėglius – dvylika prakitauotų ir nerimaujančių vyrų, susigrūdusių tunelyje ir pasiruošusių įvykdyti masinį pabėgimą.

Toks pat įsitempęs buvo ir Egersas bei jo ginkluotų sargybinių būrys. Jie tykojo už pastato atramos ir buvo „ne ką mažiau nerimastingi nei kaliniai“. Dar dešimt pasiruošusių sargybinių tūnojo sargybos štabe. Iš pirmo žvilgsnio korumpuotai atrodantis sargybinis turėjo pagrindo būti ramus – jis pranešė Egersui apie britų pabėgimo planą iš karto, kai tik apie jį sužinojo. Komentantas Šmidtas nusprendė, kad, užuot uždarę tunelį, bėgliai turėtų būti sugauti *in flagrante*, kitaip tariant, nusikaltimo vietoje. Tai buvo pasala.

„Tarp mūsų tvyrojo didžiulė įtampa“, – rašė Egersas, kuris nerimavo, kad koks nors nekantrus sargybinis gali sugalvoti pradėti šaudyti. Vis dėlto širdyje jis be galo džiaugėsi ir tai, kas įvyko toliau, jis aprašė su didžiu malonumu, kaip mokytojas, esantis vienu žingsniu priekyje savo neklusnių auklėtinių: „Scena buvo paruošta. Mes laukėme aktorių. Krūpčiojome nuo kiekvieno garso. Didžiulė įtampa vertė akis ašaroti. Staiga žolėje išvydome kažkokį judesį. Pasirodė linija – žolė prasiskyrė. Nedidelis jos lopinėlis pradėjo judėti aukštyn. Iš žemės į viršų iškilo velėnos kvadratas... paskui žmogaus rankos ir plaštakos, stumiančios velėną ir rėmą. Tada aukštyn iškilo britų kapitonas Rydas.“ Egersas nukreipė žibintuvėlį Rydai į akis ir sušuko, kad šis pakeltų rankas.

Rydas sušuko vyrams, stovintiems už jo, kad šie atsitrauktų, bet tuo pat metu į valgyklą įsiveržė sargybinių būrys, atkišę ginklus.

„Kai mus išvedė, leipte leipome juokais“, – vėliau teigė Rydas. Nyvas, stebėjęs viską pro langą, visai ne taip prisiminė šių įvykių baigtį: „Nusiminusius tunelio kasėjus išvedė į vienutes.“ Keturi mėnesiai kruopštaus planavimo, įtempto kasimo ir augančios vilties nuėjo šuniui ant uodegos, jau nekalbant apie 350 reichsmarkių nuostolį. Dviveidis vokiečių sargybinis buvo apdovanojamas medaliu, paaukštintas pareigomis ir dar gavo savaitę atostogų. Negana to, jam buvo leista pasilikti iš kalinių gautus pinigus. „Tai buvo pirmoji didžiulė mūsų sėkmė, – džiaugėsi Egersas. – Ir ji įvyko tik dėl vieno iš mūsų vyrų ištikimybės.“ Pats Egersas buvo paaukštintas į kapitonus.

Po dviejų dienų nuo šio įvykio, praėjus trims savaitėms nuo jo pabėgimo, Piteris Alanas jau kulniavo atgal į Koldicą, vedamas sargybos, vis dar mūvėdamas šortus, su kuriais ir pabėgo, dabar jau purvinai pilkos spalvos. Iš nuovargio jis vos galėjo kalbėti.

Mažasis škotas pasiekė Vieną ir prisistatė į Amerikos konsulatą, visas susivėlęs ir išbadėjęs. „Aš esu pabėgęs britų karininkas, – pasakė jis nustebusiam konsulato atstovui. – Pabėgau iš Koldico. Mano kojos sutinusios, esu be galo alkanas. Nenoriu jokio paso. Noriu tik dvidešimties markių banknoto, kad galėčiau pavalgyti, alaus ir traukinio bilieta, kuris mane nuvežtų iki Vengrijos sienos. Prašau, padėkite man.“

Nors Amerika tuo metu dar nebuvo įsitraukusi į karą, daugelis amerikiečių jau atvirai palaikė Sąjungininkus ir, nepaisant rizikos, kai kurie diplomatai buvo pasirengę suteikti pagalbą pabėgėliams. Deja, šis konsulato pareigūnas nebuvo vienas iš tokių. „Ne. Jūs padarėte klaidą. Eikite iš čia ir pamirškite, kad kada nors buvote čia atvykęs. Šis konsulatas veikia pagal Vokietijos vyriausybės diplomatinės nuostatos, – pasakė jis ir nemaloniai pridūrė: – Galų gale jie jus sugaus. Visados sugauna.“ Alanas išėjo iš konsulato, valandėlę numigo ant suoliuko parke, paskui nuėjo į policijos nuovadą ir pasidavė.

Turint omenyje, kad Alanas išvyko be dokumentų, kompaniono, reikalingų daiktų ar kokio nors realaus plano, jam vis vien pavyko išbūti laisvėje dvidešimt tris dienas ir net nusigauti iki Vienos.

Grįžęs į Koldicą, jis jautė gėdą: „Aš nuvyliau kitus pabėgėlius, nes man nepavyko.“ Bendro tikslo siekimas galėjo būti ne tik paguoda, bet ir papildoma našta. Piteris Alanas dar ketverius metus nekėlė kojos už pilies ribų.

Tais metais ore tvyrojo neįprastas karštis. Taigi, tradiciškai britai iškart puolė degintis saulėje ir lygiai taip pat greitai pasigailejo šio sprendimo. „Visas kiemas kasdien buvo pilnas švytinčių, prakaituotų, įvairiai paraudusių, besilupančių ir įdegusių kūnų.“ Nudegimai nuo buvimo saulėje nemažai prisidėjo prie tuo metu tvyrojusios irzlios nuotaikos. Žiemą kalėti nebuvo lengva, bet vasarą – sunkiau, ypač kai saulės spinduliai atsispindėdavo nuo Muldės upės paviršiaus ir kaitra degino apačioje esančiame vešliame slėnyje. Praėjus vos dviem dienoms po gėdingo Alano sugrįžimo dingo dar vienas prancūzų karininkas, kuriam pavyko pasislėpti po pasivaikščiojimo po parką ir vėliau dingti už sienos. Lenkams, priešingai nei prancūzams, pabėgti sekėsi ne ką geriau nei britams: per pirmus šešis 1941 m. mėnesius tuzinas lenkų karininkų surengė mažiausiai septynis bandymus pabėgti, įskaitant ir mėginimą išrūkti iš vienutės. Visi jie buvo nesėkmingi, nors vienam karininkui pavyko pasiekti nacių okupuotą Lenkiją prieš jį vėl suimant.

Birželio 25 d. grįždami iš parko britų karininkai praleido į kitą pusę einančią moterį languota palaidine. Moteris Koldice buvo retas reiškinys, tačiau ne nematytas. Kartais čia užklysdavo vokiečių karininkų žmonos, atėjusios iš šeiminų patalpų (atskiras pastatas už sargybos štabo ribų), be to, nemaža dalis vietinių moterų dirbo skalbykloje ir virtuvėje. Moteris buvo vidutinio amžiaus, kresnoka, dėvėjo plačiakraštę skrybėlę ir avėjo žemakulnius batelius, tačiau ji bent jau buvo moteris, todėl vyrai susižavėję pasitiko ją švilpimais, kuriuos ji griežtai ignoravo. Jai einant pro eilės galą, nuo jos rankos nukrito laikrodis. KOP karininkas jį pakėlė: „Ponia, jūsų laikrodis nukrito.“ Atrodė, kad ji jo neišgirdo, nes ir toliau ėjo pirmyn ir pamažu suko už kampo. Karininkas padavė laikrodį sargybiniui ir nurodė: „Ta jauna moteris pametė laikrodį.“ Sargybinis nubėgo paskui ją, padavė laikrodį ir dar sykį ją nužvelgė.

Atidžiau išsižiūrėjęs paaiškėjo, kad *Fräulein* buvo leitenantas Emilis Bulė, pliktelėjęs 45 metų prancūzų karininkas, pasipuošęs peruku ir sijonu. Britai nusprendė, kad tai buvo itin nevykęs galantiškumo demonstravimas, ir palaikė šį nutikimą be galo juokingu. Prancūzams taip neatrodė.

Koldicas atspindėjo, o kartais netgi sustiprino kai kuriuos britų visuomenės charakterio bruožus. Daugelis kalinių ir toliau gyveno pagal įsisenėjusius statuso, rangų ir klasių skirtumų tradicijas. Kai kurie karininkai, pavyzdžiui, žinomas itonietis* Eris Nyvas, mokėsi geriausiose privačiose mokyklose ir į tuos, kurie lankė prastesnes, žiūrėjo iš aukšto. Kai kurie kaliniai apskritai nebuvo lankę mokyklų, todėl buvo globojami tų, kurie lankė. Dažniausiai nacionalinis solidarumas užgoždavo tuos nedidelius prigimties ir išsilavinimo skirtumus, tačiau, į Koldicą atvykstant vis daugiau britų karininkų, visi neformalūs klubai darėsi vis išskirtinesni, o snobizmas ir nesantaika tik aštrėjo. Francis (Frankas) Flinas, neišvengiamai pravardžiuojamas Erolu dėl panašios pavardės į vieno Holivudo aktoriaus, buvo KOP karininkas, pakilęs karjeros laiptais ir kreivai žiūrėjęs į visus šiuos klasinius nesutarimus: „Čia pasigirdavo įvairių mokyklinukų lygio šnekų: „Jis iš Vikemo“, „Šitas – regbininkas.“ Tėvas Platas teigė, kad Koldice „nėra nė vieno, kuris save laikytų drėbtu iš kitokio molio nei visi kiti“, tačiau, kalėjimui prisipildžius, skirtingi britų klasių sluoksniai ėmė vis aiškiau ryškėti.

* Buvęs elitinės Itono mokyklos Didžiojoje Britanijoje mokinys.

Didžiausias socialinis susiskirstymas kalėjime – ir vienintelis tikrai reikšmingas – buvo tarp karininkų ir paprastų belaisvių: tarp aukšto rango vyrų, kuriuos karo meto įkalinimo taisyklės privertė nieko neveikti, ir tų, kurie pagal tas pačias taisykles privalėjo jiems dirbti. Koldico karininkų korpusą daugiausia sudarė aukštesniosios arba vidurinėsios klasės atstovai; eiliniai beveik visi buvo darbininkų klasės vyrai, turintys menką išsilavinimą. Laisvėje, įprastomis karinio gyvenimo aplinkybėmis, eilinių ir karininkų kontaktą griežtai reglamentavo rango ir paklusnumo tradicijos. Karininkai duodavo įsakymus, kurie per puskarininkius buvo perduodami paprastiems kariams, o šie pakludavo. Eilinis galėjo tarnauti karininkui daug metų, nors jiedu nė karto taip ir nesusitiko. Tačiau belaisvių stovykloje atstumas tarp karininkų ir „kitų rangų“ buvo mažiau struktūrizuotas: dabar jie gyveno kartu, nors ir atskiruose būstuose, o tai abiem pusėms buvo svetima ir nerimą kelianti patirtis. Koldico neformalumas dar labiau prisidėjo prie tradicinių pagarba paremtų ryšių erozijos: sveikintis su karininku, dėvinčiu chalatą ir klumpes, buvo be galo keista. Padėtį dar labiau apsunkino tai, kad eiliniai oficialiai dirbo vokiečiams, o ne britams, bet privalėjo paklusti abiem. Bet, kaip ir plačiojoje visuomenėje, senieji paklusnumo įpročiai ėmė nykti: kai kurie eiliniai piktinosi, kad jiems tenka dirbti už kitus kalinius, nesvarbu, kad jų statusas ir rangas kur kas aukštesni. Didžiosios Britanijos klasių karas pamažu kunkuliavo tarp Koldico sienų, o 1941 m. vasarą išsiveržė į atvirą konfliktą.

Pasak vieno iš jų, Džono Vilkinso, povandeninio laivo jūreivio, atsisiakiusio prisijungti prie agitacijos, visi neramumai prasidėjo nuo airio Doherčio, „maištininko, kartu su kitais eilinais bandžiusio įžiebtį konfliktą“ tarp karininkų ir eilinių. Doherčio vadovaujami eiliniai ėmė skųstis, kad jiems tenka šalinti nevalyvų ir itin reiklų karininkų netvarką. Karininkai savo ruožtu manė, kad jiems nerodoma deramo lygio pagarba. Tėvas Platas ypač piktinosi grėsme nusistovėjusiai socialinei tvarkai. Jis skundėsi, kad eiliniai monopolizavo prausyklas ir tualetus. Rydą taip pat žeidė „kitų rangų“ atstovų mėginimai maištauti: „Kambariai buvo purvini, dažnai pasitaikydavo akiplėšiškumo atvejų, du eiliniai mums girdint nuolat kalbėdavo apie „revoliuciją“ ir „parazitus“. Atmosferai vis kaistant, maištas iš lėto ėmė kunkuliuoti ir galiausiai užvirė. Birželio viduryje eiliniai pradėjo streikuoti: visi, išskyrus Solį Goldmaną, kuris tuo metu buvo ligoninėje, o ir šiaip niekada nebūtų prisijungęs prie tokių dalykų, Vilkinsą ir dar du eilinius. Po nepavykusio bandymo pabėgti valgyklos tuneliu Gajus Germanas tebetūnojo vienutėje,

todėl kitam vyresniajam karininkui, pasipūtusiam jūrų laivyno komandorui leitenantui, teko bandyti sutramdyti šį „maištą“. Jis tuoj pat surinko visus nepaklusnius eilinius ir kreipėsi į juos, „tarsi kalbėtų nuo pakylos, o jo užnugarį gintų admirolas“. Eiliniai pareiškė, kad „neklausys niekieno, tik vokiečių įsakymų“, ir išėjo. Doherčiui buvo uždrausta įeiti į karininkų patalpas, nors jis jau seniausiai buvo atsiskęs ten eiti. Tai buvo keista priešprieša ir rimtas iššūkis nusistovėjusiems šeimnininko ir tarno, karininko ir „kitų rangų“ tarpusavio santykiams, ir nepatenkintiems karininkams teko patiems nenoromis „dengti stalus, valyti patalpas, šluoti grindis ir t. t.“ Sukilėlių lyderis Dohertis nutarė stoti į akistatą su lojalistu Vilkinsu. „Jis turėjo porą žmonių, kurie jį palaikė, – vėliau prisiminė Vilkinsas, – ir vis kėlė klausimą, kodėl mes turėtume dirbti už karininkus, juk jie tokie pat kaliniai, kaip ir mes. Mudu vos nesusimušėme.“ Galiausiai maištas išblėso: kai kurie eiliniai ir vėl grįžo prie darbo, o kiti, tarp jų ir maištininkų vadas, buvo išsiųsti į koncentracijos lagerius, į jų vietą paskirti nauji žmonės. Tačiau kilęs maištas pasėjo nepasitikėjimo sėklą tarp kalinių. Eggersui šis incidentas suteikė naują išvalgų apie britų klasinę sistemą ir galimybę, kuria buvo galima pasinaudoti.

Prancūzai buvo beveik taip pat susiskaldę klasėmis, tačiau tarp jų dar didesnę atskirtį skatino politiniai ir rasiniai skirtumai. Birželio pabaigoje prancūzų žydų kontingentą sudarė apie aštuoniasdešimt karininkų. Tarp jų buvo Robertas Blumas, klasikinės muzikos pianistas, buvusio ir būsimo Prancūzijos ministro pirmininko Léono Blumo sūnus, ir Elis de Ročildas, kavalerijos karininkas, bankininkų dinastijos atžala. Kai kurie Prancūzijos žydai buvo uždaryti į Koldicą dėl to, kad buvo kilę iš gerų šeimų, tačiau, kaip pažymėjo Patas Rydas, „dauguma žydų ten buvo būtent dėl to, kad buvo žydai“, todėl tai, kas vyko vėliau, atrodė dar atgrasiau. Kai kurie vyresnieji prancūzų karininkai reikalavo, kad jų tautiečiai žydai būtų atskirti nuo visų prancūzų ir laikomi atskiroje pilies dalyje. Panaudodami tai kaip gudrų propagandinį manevrą, vokiečiai mielai sutiko su šiuo reikalavimu, ir Prancūzijos žydai buvo perkelti į palėpę – itin ankštas patalpas, kurios iš karto buvo pramintos „getu“. Daugelis britų nustebo ir pasibaisėjo sužinoję, kad kai kurie prancūzai pritaria vokiečių antisemitinėms pažiūroms. Prancūzai, kaip ir pati Prancūzija, jau buvo pasidaliję į dvi grupes: nekantraujančius prisijungti prie Šarlio de Golio ir kovoti prieš nacius bei karininkus, kurie palaikė kolaborantinį Viši režimą. Liepos mėnesį anglų ir prancūzų santykius dar labiau pablogino žinia apie Alžyro pakrantėje prie Mers al Kebyro britų užpultą Viši vyriausybei priklausantį

Prancūzijos laivyną prie Mers al Kebyro. Viši režimo šalininkai savo patalpose pakabino didelį Filipo Peteno plakatą.

Eri Nyvą ypač įsiutino Prancūzijos žydų išvarymas. „Jų kolegų karininkų elgesys fašistinėje belaisvių stovykloje man atrodė tiesiog nežmoniškas, – rašė jis. – Tarp tų, kuriuos arijų kilmės prancūzų karininkai nuteisė šiam ypatingam persekiojimui, buvo ir Leono Blumo sūnus.“ Norėdami pademonstruoti solidarumą žydams, britai pakvietė juos vakarienes į savo valgyklą. Nyvas susirinkusiems žydų kaliniams „gete“ pasakė pirmąją savo gyvenime politinę kalbą ir pasmerkė rasinę diskriminaciją. Būsimojo politiko kalba buvo „sutikta ovacijomis“, o vėliau kiekvieną savaitę jis buvo kviečiamas į „puikias vakarienes, kurias ruošdavo patyręs žydų virėjas“. Tai buvo bjaurus epizodas Koldico istorijoje. Net Egersui buvo gėda dėl tokio elgesio su žydais, tačiau tvirtino, nors ir labai neįtikinamai, kad „jie patys norėjo būti sumesti krūvon“.

„Didysis žydų skandalas“ vis dar teberuseno, kai į šią tarptautinę mišrainę buvo įtrauktas vienas naujas ingredientas – atvyko šešiasdešimt aštuoni olandai, dauguma jų buvo Olandijos Ost Indijos kolonijinių pajėgų karininkai, kurie įžygiavo į Koldicą tobula pulko rikiuote. Per Vokietijos invaziją į Nyderlandus buvo suimta apie 15 000 olandų kareivių, tačiau dauguma buvo paleisti į laisvę, pasirašius pasižadėjimą nedalyvauti kare. Naujieji atvykėliai atsisakė tai padaryti.

Olandai buvo mėgstamiausi Egerso kaliniai. „Jie buvo pavyzdiniai kaliniai. Neturėjo eilinių ar kitokių tarnų, patys rūpinosi savo patalpų švara. Jų drausmė buvo nepriekaištinga, o elgesys per eiseną į parką – pavyzdingas. Be to, jie visada buvo elegantiškai apsirengę.“ Trumpai tariant, olandai elgėsi taip, kaip pagal tradiciją turėjo elgtis britai. Tačiau, kaip netrukus sužinojo Egersas, olandai buvo tokie pat *deutschfeindlich*, kaip ir visi kiti, ir ne ką mažiau troško pabėgti – jie buvo labai organizuoti ir ypač įgudę atrakinti įvairias spynas. Daugelis jų neblogai kalbėjo vokiškai, o uniformos kirpimu ir dizainu beveik niekuo nesiskyrė nuo Vermachto uniformų. Šis panašumas pasirodė esąs itin naudingas. Mandagumas buvo tik priedanga. „Vokiečiai niekada negalėjo pasakyti, ar olandai ką nors rezga, – rašė susižavėjęs Patas Rydas. – Jų elgesys niekad nesikeitė.“ Po kelių dienų olandų kontingentas jau buvo suplanavęs pirmąjį pabėgimą, kuriam vadovavo kapitonas Machilas van den Heuvelis, santūriai atrodantis vyras, turintis ypatingą talentą apsimesti nuobodžiaujančiu ir nekeliančiu jokios grėsmės ir tuo pat metu regzti bjauriausias užmačias. „Vendėje“ Rydas iškart atpažino giminingą sielą.

Vieną vėlyvą birželio vakarą netoliese esančios Grosboteno stoties viršininkas paskambino į Koldicą ir pasiteiravo, ar nedingo nė vienas kalinys. Prieš valandą į jo stotį atėjo vyras ir bandė nusipirkti bilietą į Leipcigą, paduodamas pasenusį penkiasdešimties reichsmarkių banknotą. Jis buvo apsirengęs elegantišku civiliniu kostiumu, dėvėjo monoklį. „Jis tikrai ne vokiečių“, – pasakė stoties viršininkas.

Pjeras Marija Žanas Baptistas Meresas-Lebranas, prancūzų kavalerijos karininkas, aristokratas, olimpinis šuolių per kliūtis jojikas, polo čempionas, Garbės legiono (*Légion d'honneur*) ir Karo kryžiaus (*Croix de Guerre*) ordinų kavalierejus, daugeliu atžvilgių buvo pats elegantiškiausias Koldico kalinys. Puikios figūros, gilių akių, garbanotų plaukų ir visada vilkintis nepriekaištingą uniformą, šis prancūzas „darė įspūdį, kad geriausiai jaučiasi kur nors Bulonės miške ar Eliziejaus laukuose“, rašė Platas. Nuostabusis Meresas-Lebranas taip pat jautė, kad Koldice jam ne vieta, ir neketino ten pasilikti nė dienos ilgiau nei buvo būtina. Civilinį kostiumą jis pasisiuvo iš brangios flanelinės pižamos, atsiųstos iš Paryžiaus. Jo kaklaskarė buvo su „Givenchy“ firmos etikete. Prancūzas išdidžiai atsisakė pasakyti, kaip jam pavyko pabėgti iš pilies (jis pasislėpė tuščiam parko pastate), ir buvo nuteistas dvidešimt vienai parai vienutėje.

Po dviejų savaitių Meresas-Lebranas ir saujelė kitų karininkų iš vienučių buvo nuvesti kasdienės mankštos į aptvarą parke. Juos lydėjo trys vokiečių sargybiniai, karininkas ir puskarininkis. Net ir su sportine apranga kavalerijos karininkas išvaizda smarkiai išsiskyrė iš kitų: bėgimo šortai, prabangūs marškiniai trumpomis rankovėmis, prašmatni odinė liemenė, pirštinitės ir sportiniai bateliai grubiu padu. Po marškiniiais buvusioje kaklaskarėje jis turėjo trisdešimt reichsmarkių, šiek tiek cukraus, šokolado, muilo ir skustuovą. Leitenantas Meresas-Lebranas net bėgdamas nuo vokiečių neketino likti nesiskutęs.

Meresas-Lebranas ir jo bendražygiai aptvare valandėlę žaidė *saute-mouton* (šokinėjo „per avis“). Po to leitenantas Pjeras Odris nužingsniavo prie šalia vielinės tvoros esančio iškasto griovio, kuris buvo skirtas šlapintis, apsisukęs atsirėmė nugarą į tvorą ir sunėrė delnus. Meresas-Lebranas greitai pribėgo prie jo ir įkišo koją jam tarp delnų, Odris jį kilstelėjo, ir prancūzas grakščiai pakilo virš tvoros tarsi koks grynakraujis žirgas, įveikęs paskutinę Didžiojo Paryžiaus hipodromo (*Grand Steeple Chase de Paris*) kliūtį. Pasilenkęs jis ėmė lėkti zigzagais link parko sienos, sargybiniai pradėjo šaudyti. Kiekvienas

šautuve turėjo tik po tris kulkas, apskaičiavo Meresas-Lebranas, taigi iš viso devynias. Pasiekęs sieną, jis ėmė lakstyti šokinėdamas aukštyn žemyn kaip triušis, o sargybiniai šaudė į jį iš šešiasdešimt keturių metrų atstumo. Jų kulkos skimbčiojo, atsitrenkusios į akmeninį mūrą. Kai sargybiniai sustojo papildyti ginklus šoviniiais, Meresas-Lebranas perlipo akmeninę sieną ir nubėgo į mišką. Po trijų dienų ėjimo lyjant jis atsidūrė už 112 km esančiame Cvikau mieste. Ten jis pavogė dviratį ir autobanu nuvažiavo Šveicarijos sienos link, „nuoga krūtine saulėje, kaip atostogaujantis vokiečiai“. Priešinga greitkelio puse į Rytų frontą plūdo kariai: vyko „Barbarosos“ operacija, Vokietijos invazija į Sovietų Sąjungą. Penkias dienas mynęs pedalus ir paskutinius penkiasdešimt kilometrų, išsilydžius dviračio padangoms, važiuojęs tik plikais ratlankiais, Meresas-Lebranas galiausiai pasiekė Zingeną ir atsidūrė visai netoli tos vietos, kur Alanas Le Rėjus prieš tris mėnesius traukiniu kirto Šveicarijos sieną. Jį sustabdė vokiečių policininkas ir pradėjo pokalbį, kurį Meresas-Lebranas užbaigė nokautuodamas jį dviračio pompa ir išdūmė į mišką. Beviltiškai jis klaidžiojo tarp medžių, kol miško proskynoje pastebėjo merginą, einančią į namelį su kibiru pieno.

– Nebijok, – pasakė jis jai. – Aš esu prancūzų karininkas. Ar aš atsidūriau Šveicarijoje, ar tebesu Vokietijoje?“

Melžėja nusišypsojo:

– *Monsieur**, aš esu šveicarė. Taigi, jūs esate Šveicarijoje.

Nuėję į Mereso-Lebrano kambarą Koldice vokiečiai rado jo lagaminą su priklijuota etikete: „Jei man pavyks, būčiau dėkingas, jei pasirūpintumėte, kad mano asmeniniai daiktai būtų išsiųsti šiuo adresu... Te padeda man Dievas!“

Vokiečiai, parodydami nepaprastą karo laikmečiu mandagumo gestą, įvykdė jo prašymą. Netrukus po to, kai Meresas-Lebranas atvyko į Oranžą, ten buvo atvežtas ir jo elegantiškasis kalėjimo garderobas.

Egersas buvo sužavėtas: „Manau, kad dėl jo beprotiškos ir kartu puikiai apskaičiuotos drąsos niekas nesugebės pranokti prancūzų kavalerijos leitenanto Pjero Mereso-Lebrano sėkmingo pabėgimo.“ Mankštos narvą juosiančios vielinės tvoros viršuje buvo pridėta 60 centimetrų pločio spygliuotos vielos.

Žinia apie Mereso-Lebrano sėkmingai pasiektą „namų bazę**“ sukėlė naują džiūgavimų pliūpsnį prancūzų patalpose. Jau net trys prancūzai sugebėjo

* Pone.

** Žargonas beisbole „Home run“.

pabėgti veikdami vieni, kiekvienas pagal susigalvotą planą, kuri buvo atskleidę tik keliems išrinktiesiems. Eriui Nyvui tokia pabėgimo schema irgi nebuvo svetima. Jis padarė išvadą, kad pagrindinis pilies saugumo trūkumas – ne pilies architektūra, bet joje dirbantys žmonės. Kiekvienas sėkmingai pabėgęs prancūzas skirtingais būdais sugebėjo apgauti įkalintojus. Jie nebandė kastis po tvirtomis uolomis. „Pabėgėliai, – padarė išvadą Nyvas, – turi įveikti kur kas trapesnį priešą – pačius vokiečius.“

Kiekvienam į vidinį Koldico kiemą įeinančiam vokiečių sargybiniui, kaip ir visiems darbininkams, buvo įteikiamas numeruotas žalvarinis identifikavimo diskas, kurį jie atiduodavo išeidami. Nyvas manė, kad jei jam pavyktų gauti tokį diską ir pasisiūti panašią vokišką uniformą, galėtų niekieno netrukdomas išėiti pro paradines duris. Už vidinio kiemo buvo dar trys sargybos postai: prie vartų į išorinį kiemą, po išoriniu laikrodžio bokštu ir prie paskutinių vartų, vedančių link tilto per griovį. Tuomet beliktų kaip nors nusigauti iki už 640 km esančios Šveicarijos sienos. Jis ėmė kaupti pabėgimo priemonių rinkinį.

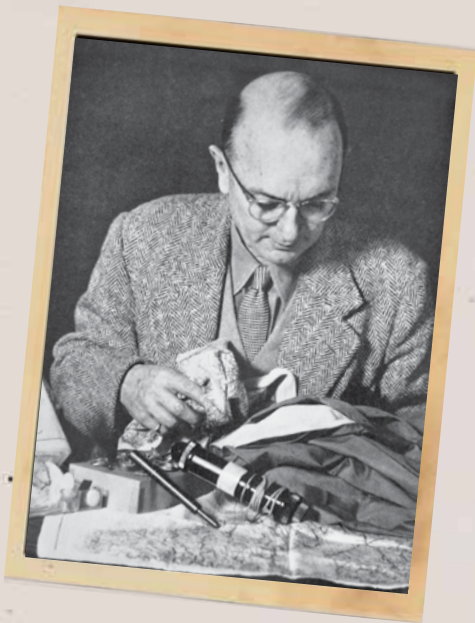
Liepos pabaigoje kalinių skaičius jau buvo perkopęs 500, iš jų maždaug pusė buvo prancūzai, 150 lenkų, 68 olandai ir maždaug tiek pat britų. Kalėjimas buvo jau daugiau nei puspilnis ir dūgzte dūgžė nuo užslopintos energijos. Tą vasarą bandymai pabėgti pasiekė kulminaciją. „Galima sakyti, nebuvo dienos, kad neįvyktų kokio nors incidento“, – rašė Rydas. Jis kaip britų karininkas ir pabėgimų ekspertas savo vaidmenį Koldice prilygino sporto komandos vadovui ir treneriui, organizuojančiam žaidėjų varžybas, kurioms pasiruošti reikia griežtų treniruočių, tinkamos įrangos ir besąlygiško atsidavimo. Žaisti šį žaidimą buvo labai smagu, ir Rydas niekada neleisdavo sau prarasti to „linksmo ir optimistiško“ balso tono, tačiau puikiai žinojo, kad jei britai artimiausiu metu nepatirs pirmosios pergalės, komandos sportinė dvasia gali visiškai smukti.

Vokiečiai rado lenkų tunelį, pradėtą kasti koplyčioje, ir dar vieną dviejų metrų gylio, vedantį iš prancūzų patalpų. Pasak Egerso, per ateinančius ketverius metus buvo aptikta mažiausiai dvidešimt kasamų tunelių. Du karininkai, britas ir lenkas, grįžtantys iš parko buvo sugauti bandantys pasislėpti slėptuvėje nuo oro antskrydžių Terasos namo rūsyje. Du prancūzai buvo beveik spėję pasiekti Laisnicho stotį, kai juos sulaikė: ši porėlė perpjovė ventiliacijos angos grotas, iš paklodžių pasidarytomis virvėmis nusileido keturis aukštus žemyn, užsidėjo darbininkų nešiojamas geltonas apyrankes ir išėjo pro parko

Europa 1937-42 m.

Ausweis Nr. ~~501~~ Ausgestellt am...1.7.43.
Kommandantur
Oflag IV C Colditz

Dieser Ausweis berechtigt zum Betreten des deutschen
Teiles des Oflag IV C Colditz

Oberfeldwebel
Dienstgrad

Rothenberger
Name

Fritz
Vorname

Rothenberger
Eigenhändige Unterschrift des Inhabers

A. B.

Fritz
Hauptmann und Adjutant

IVC

19/001

44. (Viršuje kairėje) Kristoferis Kleitonas Hatonas „Klutis“ iš MI9 – ne itin žinomas pabėgimo genijus.

45. (Viršuje dešinėje) Šachmatų lenta su paslėpta tapatybės kortele.

46. (Antroje eilėje kairėje) Graikinio riešuto viduje paslėptas kompasas.

47. (Antroje eilėje dešinėje) Iš linoleumo išpjautas nacių erelio antspaudas.

48. (Apačioje) Padirbtas leidimas, kurį nešiojosi Maiklas Sinkleris, vaidindamas seržantą Pranciškų Juozapą Rotenbergerį.

49. Vokiški pinigai, paslėpti gramofono plokštelėse.

50. Prancūzų radijas kodiniu pavadinimu „Artūras“, kontrabanda įvežtas į pilį maisto pakuotėse.

51. (Dešinėje) Badmintono raketės su paslėptais žemėlapiais ir pinigais.

52. (Apačioje) Padirbti kartoniniai ginklai, konfiskuoti ir eksponuoti Koldico muziejuje.

53. Nuolaužos ir kopėčios, rastos laikrodžio bokšte po sužlugdyto prancūzų pabėgimo.

54. Nuotrauka su Egerso padaryta etikete: „Trys lapės lenda iš olos“. Dar vienas nepavykęs pabėgimas, atkurtas prieš kamerą (centre – olandų karininkas Machielis van den Heuvelis).

56. Virvinės kopėčios į tunelį olandų patalpose, aptiktos 1942 metų vasario mėnesį.

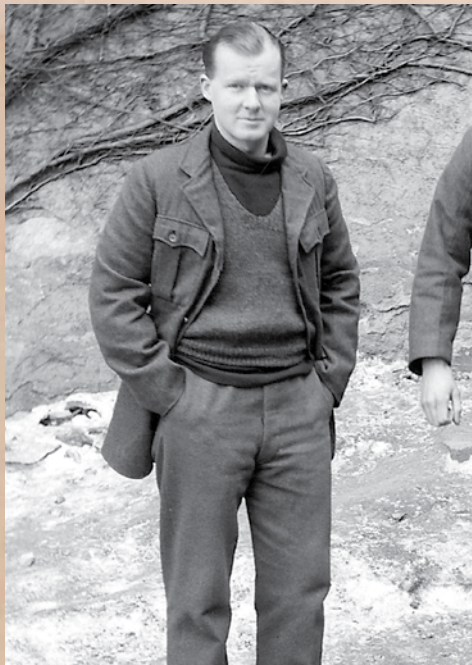

55. Piteris Alanas prie išėjimo iš tualetų tunelio. Jį aptikto 1941 metų liepos mėnesį.

57. Sijoną užsisėgęs ir peruką užsidėjęs Emilis Bulė, pliktelėjęs 45 metų prancūzų karininkas, kuris bandė pabėgti persirengęs vokiečių moterimi.

59. Maiklas Sinkleris, Rudoji lapė, – dažniausiai ir kartu nesėkmingiausiai bandęs pabėgti Koldico kalnys.

58. Antrininkai: Prancūzijos karininkas Andrė Perodo (kairėje), persirengęs Viliu Pionertu (dešinėje), kalėjimo elektriku.

60. Gustavas Rotenbergeris, kalinių pravadžiuojamas Pranciškumi Juozapu dėl įmantrių ūsų.

